

Ալբինա Քերոբյան

Մի Ծառ էլ ընկավ

Ինչի՞ց սկսել: Այսօր սկիզբը, առավել քան երբևէ, դժվար է, քանի որ արդեն անցյալով պիտի խոսեմ նրա մասին: Ու երբ սկսում ես խոսել անցյալով, ասելիքդ դառնում է մի տեսակ տխուր, վերածվում հուշի, զղջման խոսքի՝ արածի և չարածի համար: Իսկ երբ փորձում ես հեռանալ տխրությունից, սկսում ես կառչել «կենդանի հիշողություն» կոչված անհեթեթ մտքից՝ ամեն անգամ հասկանալով, որ «կենդանի հիշողություն», այնուամենայնիվ, չի լինում, նորից վերադասավորում, ամբողջականացնում ես հիշողությունդ, որպեսզի գոնե հիշողությամբ կարողանաս պահել, բայց ոչ՝ կենդանացնել նրան:

Վաղ, բայց արդեն մեր հիշողությանը հանձնեցինք ևս մի մարդու՝ Հարություն Դելլայանի կյանքը, կենսագրությունը: Իսկ թե ինչպիսին էր նրա ապրած կյանքը, և ինչ գնահատական է տրվելու նրա ստեղծագործական կենսագրությանը... թողնենք ժամանակին: Առաջինը չեմ, որ գրում եմ Հարություն Դելլայանի մասին և ոչ էլ վերջինը կլինեմ: Դեռ նոր պիտի գրեն ու խոսեն Դելլայան – կոմպոզիտորի ստեղծագործական հայտնագործությունների, արտասահմանում ջերմ ընդունելության արժանացած նրա գործերի մասին: Դեռ նոր պիտի չափ ու կշիռ անեն նրա արածն ու չարածը, հասցրածն ու չհասցրածը, և կոմպոզիտորի գնահատականը՝ ճիշտ գնահատականը, նոր է տրվելու: Կյանքը բարենպաստ չեղավ նրա նկատմամբ, ճակատագիրն էլ անողոք էր:

Նա չհասցրեց ավարտել արվեստագետի իր ամբողջական դիմանկարը: Չհասցրեց...

Իսկ ո՞վ է հասցնում, ո՞ր ստեղծագործողն է գրում իր «վերջին» ստեղծագործությունը: «Վերջին» անիմանալի է, իսկ «սկիզբը»՝ անտեսանելի: Ո՞րն էր սկիզբը: Երևի 1947 թվականին Հունաստանից Մայր Հայրենիք վերադառնալը, քանի որ տասնամյա Հարությունի համար հայրենիքը հույս էր, հավատ՝ իրականացվելիք երազանքների: Եվ շատերի ու բոլորի նման, նա էլ ամուր ոտք դրեց մայր հողին, հավատով, որ երագած հայրենիքն իրոք կդառնա մայր ու կգուրգուրի մոր նման, սակայն...

Դժվար ժամանակների հայրենիքն ինքն էլ չէր հասկանում, թե իր գութից ում և ինչքան բաժին հանի: Ու սկսվեց Տեղափոխվածների համար դժվարին ճանապարհի սկիզբը: Բաներիտ դպրոցում ստացած կրթությանը հաջորդեց աշխատանքը ֆրեզերային հաստոցների գործարանում, որպես բանվոր: Իսկ երաժշտության աշխարհ նա մտավ նախ՝ ինքնակրթությամբ, ապա՝ ժողովրդական կոնսերվատորիան, Ռոմանոս Մելիքյանի անվան երաժշտական ուսումնարանը (Է. Բաղդասարյանի ստեղծագործական դասարան) և վերջապես՝ 1977 թ. Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիան ավարտելուց հետո: Երկա ր, շա՛տ երկար ճանապարհ: 1985 թ. նշանավոր Carnegie Hall-ում համերգներից մեկի ժամանակ հնչեցին Մոցարտի, Բեթհովենի, Լիստի և Դելլայանի ստեղծագործությունները: Համերգից հետո մարտի 24-ի համարում «Նյու Յորք Թայմսը» գրեց. «Օրագրի ամենաուշագրավ գործը Հարություն Դելլայանի «Նվիրում Կոմիտասին» դաշնամուրային սոնատն էր: Ունկնդրին «հալածող» մի ստեղծագործություն, որտեղ օգտագործված են ժողովրդական մեղեդիներ, երգեցողություն և դաշնամուրի ներքին լարերի հնչողություններ»:

Իսկ «Մոնիտոր» թերթը նույն թվականի մարտի 26-ի համարում գրեց. «Նվիրում Կոմիտասին. սա հոգեբանական տանջահարման մի շարժումից գործ է, որի ունկնդրումը սակայն, երբեք տանջալի չի դառնում, այն ամենուր երաժշտականապես ներշնչող է և ծայրեծայր լսելի»: Հայկական ժողովրդական երաժշտության խորը գիտակը կարող էր միայն ստեղծել ժողովրդի ոգին մարմնավորող Կոմիտասին նվիրված այդպիսի սքանչելի ստեղծագործություն, քանզի Կոմիտասն ու հայ ժողովուրդը Դելլայանի համար մի ամբողջություն են՝ հոգեկան ձուլվածք, և նրան է ձուլվել նաև ինքը՝ հեղինակը, որպես իր ժողովրդի այսօրվա մի մասնիկը: Եվ պատահական չէ, որ Նվիրում Կոմիտասին դաշնամուրային սոնատը լայն ճանաչման արժանացավ, հնչեց աշխարհի շատ բեմերից՝ Ամերիկա, Կանադա, Իտալիա, Անգլիա, Պորտուգալիա: 1989 թ. դաշնակահարուհի Գայանե Ջադացյանյանի կատարմամբ այս ստեղծագործությունը հնչել է Ճապոնիայում և Հունգարիայում՝ երկրաշարժի զոհերին նվիրված համերգների ժամանակ: Հավատարիմ մնալով ազգայինին, յուրացնելով համաշխարհային մտածողության արտահայտչաձևերը՝ նա աշխարհին ներկայացրեց հայ երաժշտությունը ժամանակակից մտածողությամբ: Դա հաստատեց նաև Լոնդոնի «Նոր Կյանք» թերթը. «Հարություն Դելլայանը ժամանակակից ստեղծագործող է. 20-րդ դարի երաժշտություն էք ուզում, գուտ ազգային,

տեխնիկական հնարքներ, ատոնալ, բազմատոնային – բարի եղեք, ուրեմն, լսել Հարություն Դելլայանի Topophono ստեղծագործությունը:

Մենք չգիտենք, թե Հայաստանում ինչպես է ընդունվել այդ ստեղծագործությունը, բայց վստահ ենք, ամեն մի մասնագետ–երաժիշտ պիտի որ հիացած լինի հեղինակի նորարարությամբ»:

1974–ին Դելլայանը գրում է թավջութակի սոնատը, 1977–ին՝ առաջին սիմֆոնիան, 1983 թվականին նա ավարտում է Երբ իջնում է մթնշաղը վոկալ ցիկլը, իսկ 1983–ին՝ երկրորդ կոնցերտը (կամերային նվագախմբի համար) և 1985–ին՝ երրորդ սիմֆոնիան: 1986–ին՝ Ecloga կամերային կոնցերտը (ֆլեյտայի, լարային նվագախմբի, դաշնամուրի և հարվածային գործիքների համար): 1987–ին՝ Լռության Բուպե (կանանց երգչախմբի համար), 1988–ին՝ Ջրասույզ Արև դրամատիկ կանտատը (սիմֆոնիկ նվագախմբի, ձայնի և ասամունքի համար) և այլն:

Թե ինչ գնահատանքի են արժանացրել այս ստեղծագործությունները մեր երաժշտական քննադատները, նրա գործընկերները և ունկնդիրները,– իսկ մինչև գնահատվելը,– ինչ դժվարություններով են կատարվել կամ չեն կատարվել,– հասկանալի մնաց միայն իրեն՝ կոմպոզիտորին: Իսկ մենք երբեք էլ չենք փորձել մեզ վրա վերցնել մեղքի մեր բաժինը՝ ժամանակին տեսնելու և գնահատելու անկարողությունը...

Եթե ժամանակին ի գորու չեղանք փոքր–ինչ կիսելու նրա դժվարությունները, ապա այսօր գոնե խոստովանենք, որ շատ հաճախ «բարձրը» գնահատելու համար մենք ոչ միայն ուժ, այլև պատշաճ գիտելիք և կրթություն չենք ունենում և փոխանակ ինքներս բարձրանանք, նրանց ենք իջեցնում, հավասարեցնում մեզ, փոքրացնում: Այսպես ավելի հեշտ է: Սա մեզ համար ապրելակերպ է դարձել: Այսպես շարունակվել են տարիներ, այսպես ընդհատվել են կյանքեր...

Քանի՛–քանիսն են քայլել տառապանքի այդ ուղիներով և քանի՛–քանիսն էլ դեռ քայլելու են:

Քաղաքացու նրա նկարագիրն էլ էր այդպես՝ ազնիվ ու շիտակ: Սեփական ուժերին միայն ապավինող և սեփական ձեռքերով ճանապարհ հարթող մարդուն խորթ է հովանավորության ու կեղծիքի ամեն մի դրսևորում: Նա միշտ մերժում էր թե՛ իրեն և թե՛ ուրիշներին հասցեագրված ավելորդ հաճոյախոսությունները: Շոայլ պետք է լինել գործում և ոչ թե խոսքում, և իր գործին նա նվիրված էր շոայլորեն: Աշխատանքը նրա համար գերագույն հաճույք էր, որքան էլ այն դժվար լիներ: Գործերը ծնվում էին փոքրիկ սենյակում, ուր հազիվ մի սեղան ու դաշնամուր էր տեղադրված: Բայց նա ստեղծագործում էր... Ստեղծագործում եռանդով, անմնացորդ, երբեք բարձրաձայն չդժգոհելով ու չտրտնջալով նեղ պայմաններից, անընդհատ հետապնդող կարիքից: Շրջանցելով ամեն տեսակի մանր ու ճղճիմ խոսակցություններն ու «քննադատությունները», նա իր գործին էր:

Ազնիվ, շիտակ ու չընկճվող բնավորություն էր և հայրենասեր,– ասել է թե՛ հայրենիք սիրող: Բայց երևի միայն սիրելը քիչ է. որ սերը դառնա իմաստ, խորհուրդ, պետք է անպայման զոհաբերել ինչ–որ բան: Եվ նրա սերը հեռվից կարոտալի սեր չէր և ոչ էլ ավելորդ խոսքեր ու ճառեր: Նրա սերը ոտքի վրա մի կերպ կանգնող հիվանդ մարդու ուժ էր՝ մինչև վերջին րոպեն հայրենիքին օգտակար լինելու ցանկություն:

Վատ էր, արդեն լավ չէր տեսնում, չէր կարողանում ստեղծագործել ու շատ էր նեղվում, իսկ Արցախին պետք էր օգնել՝ ինչո՞վ, ինչպե՞ս: Եվ միայն նա գիտեր՝ ինչպես: Վերջին անգամ մենք նրան տեսանք այդպես՝ Արցախի օգնության համար մի կերպ ոտքի կանգնող հիվանդ մարդու գերլարված դեմքով: «Բացառիկ ինքնատիպ ստեղծագործություն», «ուժեղ արվեստագետի անհատականություն»,– այսպիսին էր արտասահմանյան մամուլի արձագանքը, հատկապես նրա վերջին՝ Topophono կոնցերտի մասին (գրված լարային նվագախմբի, դաշնամուրի և զալարափողի համար): Կոնցերտը գրվել է Բոստոնի «Սինֆոնովա» նվագախմբի գեղարվեստական ղեկավար Ա. Ղարաբեկյանի խնդրանքով:

Topophono–ի պրեմիերան կայացավ Բոստոնի Jordan Hall, Symphony Hall և Լոս Անջելեսի Dorothy Chandler Pavilion երաժշտական դահլիճներում՝ 1986 թ. դեկտեմբերին: 1987–ին Հարություն Դելլայանն արժանացավ ամերիկյան «Ոսկե փառապսակ» և «Գերասող» դիպլոմի: Դա հեռուստատեսության և

կինոյի խորհրդի ամենամյա մրցանակն է, որը շնորհվում է տարվա լավագույն կոմպոզիտորին:

Topophono-ն հնչել է նաև Երևանում դիրիժորներ Զավեն Վարդանյանի և Էմին Խաչատրյանի ղեկավարությամբ: Այս ստեղծագործությունը բացառիկ է թե իր մեկնաբանության և թե ոճական իմաստով: Թատերականացված երաժշտական այս գործի կատարման ժամանակ երաժիշտները դառնում են նաև «արտիստներ», որոնք շարժվում են բեմի վրա՝ մոտեցնելով և հեռացնելով ձայնի աղբյուրները, ստեղծելով երաժշտական յուրահատուկ արտահայտչական պատկերներ:

«Այս բոլորի կողքին գուցե ծիծաղելի հնչի, որ ես մինչև հիմա իմ գրած երեք սիմֆոնիաներից և ոչ մեկը չեմ լսել: Մահը սիմֆոնիկ պոեմն ու Հուշարձան Նահատակներին կանտատո-ռեքվիեմը նույնպես չեմ լսել:

Ո՞վ պետք է կատարի մեր սիմֆոնիկ և օպերային գործերը: Բիարկե մեր սիմֆոնիկ նվագախմբերը և օպերային թատրոնը: Ո՞վ պետք է հայ կոմպոզիտորներին միջազգային ասպարեզ հանի, ո՞վ պետք է մեր թռիչքին թևեր տա»,— գրել է Հ. Դելլալյանը 1989-ին «Խորհրդային Հայաստանում»:

Ստեղծագործական գործունեությանը Դելլալյանը զուգորդում էր նաև մանկավարժականը: Երկար տարիներ նա աշխատել է Երևանի թիվ 1 արվեստի դպրոցում՝ որպես կոմպոզիցիայի և տեսական առարկաների ուսուցիչ, կրթել ու դաստիարակել է երաժիշտ կատարողների ու ստեղծագործողների այնպիսի սերունդ, որոնք սովորել ու դեռ այսօր էլ շարունակում են իրենց կրթությունը մեր հանրապետության բարձրագույն երաժշտանոցում: Նրանցից շատերը վերադարձել էին դպրոց և աշխատում էին նրա հետ, նրա ղեկավարած բաժնում՝ նորից սովորելով իրենից: Նրա բոլոր սաներն ունեն իրենց ուսուցչի նկատմամբ հարգանքի ու հպարտության մի յուրահատուկ զգացում՝ նրան աշակերտած լինելու հպարտության զգացումը:

Երգեհոնի համար գրեց Հաղթական Ռեքվիեմը՝ նվիրված Մեծ Եղեռնի զոհերի հիշատակին: Մտքի ու զգացմունքների խորությամբ և կատարման առանձնահատկությամբ ստեղծագործությունն անմիջապես գրավեց շատերի ուշադրությունը տարբեր երկրներում:

Բոստոնի «Պայքարը» գրեց. «Հաղթական Ռեքվիեմ: Այս իւրօրինակ ստեղծագործութիւնը փոթորկումներու, ցաւի, մահատարած լռութեան եւ հոգեհանգիստի զանազան փուլերէն յետոյ, իր յաղթական հնչումներով կ'նոգեկոչէ, իր ամբողջութեամբ, նոյնինքն հայ ժողովուրդը»:

Երգեհոնահար Պերճ Ժամկոչյանի փայլուն կատարմամբ Ռեքվիեմը հնչել է աշխարհի տարբեր մայրցամաքներում՝ ԱՄՆ, Գերմանիա, Իտալիա, Ճապոնիա, Անգլիա՝ մեկ անգամ ևս աշխարհի մարդկանց հաղորդակից դարձնելով հայ երաժշտությանը, ծանոթացնելով հայ ժողովրդի ճակատագրին: Հաղթական Ռեքվիեմը համաշխարհային հաղթարշավ ունեցավ: Սակայն երբ այն պետք է հնչեր մեզ մոտ՝ Երևանում, ապրիլի 25-ին, Հայիամերգի մեծ դահլիճում՝ Պերճ Ժամկոչյանի կատարմամբ, հեղինակն այլևս չէր լսելու, որովհետև ճիշտ նույն օրը ուրիշ մեղեդիներ էին նրա շուրջը հնչում սգո և թաղման: Չհասցրեց... Եվ նորից բոլորս կրկնում ենք՝ «Չհասցրեց»: Բայց ոչ թե նա, այլ մենք չհասցրինք: Մենք միշտ այդպես չենք հասցնում, միշտ ուշանում ենք և ուշանալով՝ ապրում, ուշացումով գովեստներ ասում, պարզներ բաժանում: Միայն վերջն է, չգիտես ինչու, շուտ գալիս:

Հիմա մնում է միայն ասել՝ «Ներիր, Հարություն: Մենք պարզապես չհասցրինք: Եվ հավատա՝ որ դա ոչ այնքան քո՝ հեռացածիդ, այլ մեր՝ ապրողներիս դժբախտությունն է»:

— Իսկ ի՞նչ է պատահել,— կհարցնեն շատերը:

— Ոչինչ, պարզապես մեր նոսր անտառից մի ծառ էլ ընկավ...